

İradə HÜSEYNOVA

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
AMK-nın baş müəllimi

Ünvan: Bakı şəhəri, Yasamal rayonu, Ə.Ələkbərov küç.7

XX ƏSRİN ƏVVƏLİNDƏ AZƏRBAYCANDA MUSİQİ TƏHSİLİNİN TƏŞƏKKÜLÜNDƏ RUS PEDAQOGİKASININ ROLU

Xülasə: Təqdim edilən məqalə Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının yüz illik yubileyinə həsr olunmuşdur. Məqalədə rus pedaqogikasının Azərbaycan musiqi təhsilinin təşəkkülündəki rolu, yerli kadrların yetişdirilməsindəki əvəzsiz xidməti göstərilir. Eyni zamanda, yazıda belə bir möhtəşəm işin bünövrəsində duran Azərbaycan-rus musiqi-mədəni əlaqələrinin tarixi keçmişinə nəzər yetirilir, həmin əlaqələrin səmərəliliyi, faydası qeyd edilir.

Açar sözlər: Azərbaycan-rus musiqi-mədəni əlaqələri, rus pedaqogikası, rus ifaçıları, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası

Təqdim etdiyimiz məqalə Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının 100 illik yubileyinə həsr olunur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev əlamətdar tarix ilə əlaqədar bir sıra tədbirlərin keçirilməsi barədə sərəncam imzalayıb. Biz də öz növbəmizdə bu məqalədə Azərbaycanda musiqi təhsilinin yaranmasının şanlı və şərəfli tarixi keçmişinə nəzər saldıq və burada olan bir sıra məsələləri işıqlandırdıq.

Rusiya ilə Azərbaycanın iki əsrə yaxın bir dövrü əhatə edən ünsiyyəti bu xalqların mədəniyyətinin qarşılıqlı təsirinə səbəb olaraq elm, sənət, ədəbiyyat sahəsində bir sıra nailiyyətlərlə zənginləşmişdir. Hər iki xalqın dövlətlərarası və mədəni əlaqələri Azərbaycanda yeni musiqi mədəniyyətinin təşəkkül tapmasında təkanverici amillərdən biri olmuşdur. Azərbaycanda Avropa anamlı professional musiqinin inkişafı prosesində həm klassik, həm də müasir rus incəsənəti, musiqisi, ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı təsir müşahidə olunur. Bu əlaqələr özünü əhəmiyyətli dərəcədə geniş miqyasda göstərir.

Hələ XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Rusiyada Şərqi mədəniyyətinin öyrənilməsinə böyük maraq oyanmış, Şərqi dərki edilməsi prosesi başlamışdı. XIX əsrin 30-cu illərində rus ensiklopediya lüğətində oxuyuruq: “Şərqi bilmək bir çox avropalılar üçün demək olar ki, zəngin maariflənmə, böyük həvəsin nəticəsi, geniş yayılmış, müxtəlifliyə malik olan elmi fəaliyyət növü olmuşdur. Əksi-

nə, Rusiya üçün Şərq ilə tanışlıq sadəcə olaraq ötəri maraqlı mövzusu deyil, zəruri bir tələbat idi [7, s. 460-461].

Q.N.Qranovski, V.V.Velyaminov-Zernov, A.M.Pozdnev, N.İ.Konrad kimi görkəmli rus alimləri Şərqi öyrənilməsi ilə məşğul olmuşlar. Onlar bir sıra şərq xalqlarının – Krım, Qazan, Həştərxan xanlıqları, habelə Orta Asiya xalqlarının tarixini, məişətini, adət və ənənələrini, həmçinin ədəbiyyatını öyrənmiş, bu prosesdə Qərb ilə Şərqi fərqi dərk etmiş, onların inkişafındakı ümumi cizgiləri müəyyənləşdirmişlər. Apardıqları tədqiqat işləri, dərc etdirdikləri elmi işlər nəticəsində şərqşünas alimlər Rusiyanın ictimai rəyini demokratik istiqamətə yönəltmiş, rus əhalisində Şərq ölkələri haqqındakı təsəvvürlərin formalaşmasında müsbət rol oynamışlar.

Şərqi – Qafqaz və Krımın ərazi cəhətdən Rusiyaya yaxın yerləşməsi onun təbiətinin, xalqlarının, tarix və mədəniyyətinin, adət və ənənələrinin öyrənilməsi üçün geniş şərait yaratmışdır. XIX əsrin əvvəllərində Rusiyanın həyat və mədəniyyətinə Şərqlə bağlı olan anlayışlar, obrazlar fəal surətdə müdaxilə etməyə başlayır. Onlar hər bir sahədə – rəssamlıqda, musiqi əsərlərində, ədəbiyyatda öz ifadəsini tapır. B.Asafyev yazır: “Rusların Qafqazı tədricən öyrənməsində Qafqazın musiqi dili və mədəniyyətinin çoxcəhətliyi qarşısındakı heyrəti böyük rol oynayır. Mən həmişə fikirləşirəm ki, Qafqaz zamanın dərinliklərinə, musiqinin ulu tarixinə çəkilmiş, bizim ölkəmizin əhəmiyyətli hissəsinin musiqi intonasiyalarının beşiyidir. Yalnız bizim mədəniyyətin yox, Qərbi Avropa musiqisində baş verənlərlə Qafqaz musiqi mədəniyyətləri arasında intonasiya əks-sədası var” [2, s. 139].

Əsl Şərq ilə (Qafqaz ilə) həqiqi tanışlıq sayəsində rus incəsənəti əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşir. Bu da oriyentalizm adlanır. Avropada elə bir ölkə yoxdur ki, musiqisində Şərq obrazlarını rus musiqiçiləri qədər istifadə edə bilsin. Musiqidə təməli M.Qlinka tərəfindən qoyulmuş oriyental ənənələr XIX əsrin ikinci yarısında “Qüdrətli dəstə” bəstəkarlarının yaradıcılığında, XX əsrin yeni şəraitində R.Qliyerin “Şahsənəm” operasında davam etdirilir.

Şərq xalqlarının melosunun Avropa üçün əsl “kəşfi”, zənnimizcə, daha çox rus musiqi sənətinə məxsusdur. Bu baxımdan, Şərq folklorunun, həmçinin, Azərbaycan folklorunun İ.Dobrovolski, P.Siyalski, polyak mənşəli rus konsulu A.Xodzko, həmçinin, M.Balakirev tərəfindən həyata keçirilən ilk not yazıları böyük əhəmiyyət kəsb edir. Folklorşünasları, alimləri, tarixçiləri və bəstəkarları hər zaman klassik nümunə kimi Azərbaycan xalq mahnısı olan “Qaladan qalaya” cəlb edirdi. Həmin melodiyanın variantları ilə biz M.Qlinkanın “Ruslan və Lüdмила” operasındakı “Fars qızlarının xoru”nda, A.Alyabyevin “Fransız kadrili”ndə, M.Balakirevin “Tamara” simfonik poemasında, N.Rimski-Korsakovun “Qızıl xoruz” operasında münəccimin ariosunda rastlaşırıq.

Rus bəstəkarları öz axtarış və tapıntıları nəticəsində Azərbaycan folklor işləmələrinin ilk nümunələrini istifadə etmiş və bununla da, Şərq melosunun, rit-

minin, sintaksisinin, formasının xüsusiyyətlərini göstərmişlər. Həqiqi Şərq mövzularının istifadəsi rus mədəniyyət xadimləri tərəfindən Şərq aləminin əks etdirilməsində tətbiq edilən ən etibarlı üsul idi.

XIX əsrdə fəaliyyət göstərən rus bəstəkarları xalq musiqisinin toplanıb öyrənilməsi sayəsində yüksək mədəni əlaqələr yaratmışlar. Xalq mahnı məcmuələrində və öz əsərlərində keçmişdə məlum olmayan, xalq musiqi yaradıcılığına məxsus olan zənginləşmə yollarını göstərmişlər. İ.V.Pazıçeva öz məqaləsində yazır: ““Bəzəkli”, “naxışlı” melodiya, kəskin, oynaq ritm, qeyri-adi məqam dönmələri, tərəvətli harmoniyalar, zərif orkestr boyaları – bütün bunlar Azərbaycan (daha geniş Şərq) milli üslub xüsusiyyətlərinin yenidən qiymətləndirilməsindən yaranır. İlk zamanlar Şərq obrazlarının yaradılması üçün tətbiq edilən bütün bu vasitələr tədricən rus musiqisi tərəfindən assimilyasiya edilir və rus intonasiyaları ilə qovuşurdu...” [4, s. 175].

Rus fəlsəfi-estetik fikrinin bədii təcrübəyə yaxınlığı XIX əsrin ikinci yarısında musiqi sənətinin yaradıcılıq, ifaçılıq, musiqi təhsili və maarif sahələrinə aid olan əsas estetik problemlərin irəliləməsinə səbəb oldu. XIX əsrdə rus maarifçiliyinin ən tipik ifadəçiləri olan V.F.Odoyevski, A.N.Serov, V.V.Stasov V.Q.Belinski, N.Q.Çernışevski, N.A.Dobrolyubov, A.İ.Gertsen kimi demokrat-publisistlərin ideyalarını təbliğ edirdilər. Rus maarifçilik fikri Azərbaycanın maarifçi ziyalıların, o cümlədən, A.Bakıxanov, M.F.Axundov, H.Zərdabi, N.Vəzirov, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, M.S.Ordubadı, Ü.Hacıbəyli və digərlərinin dünyagörüşünün formalaşmasında öz təsirini göstərmişdir.

Rus və Azərbaycan maarifçilik estetikasında kəşişən nəzəri məqsəd – sənətin sosiallaşmasının gücləndirilməsi idi. Məhz bunun üçün də musiqinin müzakirəsində xalq kütlələrinin tərbiyəsi fikri irəli sürülürdü. Milli musiqi sənətinin inkişaf yollarını müzakirə edərkən milli ənənələrin dərinədən öyrənilməsinə, eyni zamanda, milli zəmində Avropa professional musiqi formalarının tətbiqinin zəruriliyinə istinad edilirdi. Problemin bu cür həlli həm nəzəri prinsiplərin, eləcə də, estetik platformanın hasil edilməsində başlıca əhəmiyyət kəsb edir ki, onun da əsasında yeni Azərbaycan professional musiqisi inkişaf etməli idi. Seçilmiş yolun düzgünlüyü və mütərəqqiliyi bütün genişliyi ilə Azərbaycan musiqisinin klassiki Ü.Hacıbəylinin simasında meydana çıxdı. Onun əsərləri aydın sürətdə təsdiq etdi ki, milli mədəni irs bəstəkar yaradıcılığının inkişafının bünövrəsini təşkil edir, digər mədəniyyətlərin elementləri isə milli təfəkkür süzgəcindən keçərək başqa keyfiyyətlər alır, həmin milli formaları zənginləşdirir, həmçinin, yeni, indiyə kimi məlum olmayan fərqləndirici xüsusiyyətlərə malik olur.

XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində rus mədəniyyət xadimlərinin fəal iştirakı ilə Azərbaycan teatr və musiqi mərkəzinə çevrilir. Bakının musiqi məişətində konsert və opera ifaçılıq sənətinin təməli qoyulur. Bununla da, şəhər ziyalılarının tərəqqipərvər təbəqələrinin, Rusiyanın ifaçı və dirijorlarının, balet və opera kollektivlərinin ümumi səyi nəticəsində musiqi ictimai əhəmiyyət

kəsb etməyə başlayır. Bakının konsert həyatını məşhur vokalçılar F.İ.Şalyapin, A.V.Nejdanova, L.V.Sobinov, pianoçular V.İ.Safonov, A.İ.Ziloti, violin ifaçıları L.S.Auer, violonçel ifaçıları A.V.Verjbiloviç, K.Y.Davidov, həmçinin bəstəkar və pianoçu S.V.Raxmaninovun qastrolları əhəmiyyətli dərəcədə canlandırır. Klassik opera əsərlərini isə P.M.Zurabov, N.N.Fiqner, A.A.Eyxenvald, D.X.Yujin və digərlərinin antrepriz teatrları tamaşaya qoyur. İctimai yığincığın (*Общественное собрание*) dəvəti ilə Bakıda simfonik konsertlərdə M.İ.Çernyaxovski, D.S.Slavinski, S.A.Samosud və başqa dirijorlar çıxış edirlər.

Beləliklə, rus ifaçıları, dirijorları və mütərəqqi ruhlu Bakı ziyalılarının səyləri nəticəsində qarşılıqlı mübadilə prosesi başlayır: azərbaycanlılar Avropa incəsənəti ilə tanış olaraq ictimai orbitə qoşulur, Bakıda yaşayan ruslar isə “şərq həvalarına” qulaq asdıqca Qafqaz xalqlarının musiqisinə ciddi maraq göstərirlər. Bakıda çıxış edən bəzi artistlər qısa müddətdə qalib işləyir, yaxud da daimi yaşamaq qərarına gələrək şəhərin musiqi mədəniyyətinin inkişafında əsas hərəkətvərici qüvvəyə çevrilirlər.

Nəzərdən keçirdiyimiz dövrdə mütərəqqi təmayüllərin üzvi surətdə meydana gəlməsi Azərbaycanın musiqi təhsilində ilk rüşeymlərin baş qaldırmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan professional musiqi təhsili tarixində istedadlı pianoçu A.N.Yermolayeva əhəmiyyətli iz buraxmışdır. O, 1895-ci ildə Bakıda ilk dəfə özəl musiqi məktəbi açır. A.N.Yermolayeva musiqi məktəbinə şəhərin ən yaxşı pedaqoji qüvvələrini cəlb edir. Məktəbdə fortepiano, violin, violonçel və solo oxuma sinifləri üzrə dərslər aparılır. Həmçinin, “məktəb konsert həyatının ocağına çevrilir və müntəzəm surətdə müəllim və tələbələrin iştirakı ilə konsertlər verilir. Bakıda ilk simli kvartet yaradılır və silsilə xarakterli kamera gecələri təşkil edilir” [5, s. 11].

Bir müddət keçdikdən sonra A.N.Yermolayeva Rus İmperator Musiqi Cəmiyyətinin Bakıdakı şöbəsinin yaradılmasında yaxından köməklik göstərir. Nəhayət, 1901-ci ildə Rus İmperator Musiqi Cəmiyyətinin Bakıdakı şöbəsi öz fəaliyyətinə başlayır və onun nəzdində həmin ilin sentyabrında musiqi sinifləri açılır və nüfuzlu təhsil ocağına çevrilir.

Məktəbin müəllim heyətinə A.N.Yermolayeva və Y.N.Yermolayeva bacıları ilə yanaşı, Peterburqdan dəvət almış violin ifaçısı S.R.Kronqold, müğənni A.N.Vişnevski, Moskvadan isə pianoçu R.M.Nikolayeva, violonçel ifaçısı V.N.Dubinski daxil idilər. Sonralar yeni qüvvələrin axını davam edir və pedaqoji kollektiv M.İ.Çernyaxovski, B.A.Semyonov, Y.İ.Qorskaya, eləcə də Dobroxotov ailəsinin nümayəndələri (pianoçu Y.A.Dobroxotova, violonçel ifaçısı V.S.Dobroxotov) ilə tamamlanır. Kövkəb xanım Səfərəliyevanın da yaradıcılıq yolunun başlanğıcı Azərbaycanda on yeddi il çalışan Y.A.Dobroxotovanın adı ilə bağlıdır. Bu barədə A.Mayılova yazır: “1915-ci ildə Rus Musiqi Cəmiyyəti nəzdindəki musiqi siniflərinin binasına daxil olan gənc Kövkəb xanımın musiqi təhsi-

lində bünövrəsini qoyan ilk müəllim və anasından sonra yol göstərəni Yelena Artyomovna Qamazova-Dobroxotova olmuşdur” [3, s. 84].

1915-ci ildən musiqi siniflərinə Odessa Konservatoriyasının professoru Y.A.Rijinski rəhbərlik etməyə başlayır. O, musiqi təhsilinin quruluşunda dəyişiklik etməyi zəruri hesab edir və təhsil planına harmoniya, musiqi tarixi və digər nəzəri fənləri daxil edir. 1916-cı ildə isə musiqi sinifləri Azərbaycanda ilk musiqi məktəbinə çevrilir. Həmin hadisə Azərbaycanda professional musiqi təhsilinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

1919-cu ildə musiqi məktəbinə rəhbərlik etmək üçün uzun müddət Tiflisin musiqi təhsili sistemində çalışmış və fortepiano siniflərində dərs demiş, həmçinin harmoniya fənnini də aparmış N.D.Nikolayev dəvət edilir. O, pedaqoji tərkibi yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə zənginləşdirmək məqsədilə musiqi məktəbinə peşəkar, istedadlı müəllimləri cəlb edir. Bacarığı, keyfiyyətli pedaqoji fəaliyyətləri ilə Azərbaycanda böyük musiqiçi dəstəsi yetişdirmiş həmin müəllimlərdən G.G.Şaroyev, A.A.Aleksandrova, S.İ.Turiç kimi pianoçuların, violin ifaçısı S.L.Bretanitski, kontrabas ifaçısı olan Y.D.Mullerin adlarını çəkmək olar.

Musiqi məktəbi təkcə peşəkar sənətkarların hazırlanması üçün hərtərəfli təhsil proqramını həyata keçirmirdi, həmçinin maarifçilik və konsert fəaliyyəti ilə də məşğul idi. Müəllim və şagirdlərin konsertləri İctimai yığıncağın, müxtəlif xeyriyyə cəmiyyətlərinin zallarında keçirilirdi. Məsələn, “1918-ci ilin fevralında məktəb ifaçılarının qüvvəsi ilə P.İ.Çaykovskinin xatirəsinə həsr olunmuş konsert keçirilir” [1, s. 10].

1920-ci ildə Rus Musiqi Cəmiyyətinin musiqi məktəbi köklü surətdə dəyişərək Xalq Konservatoriyasına çevrilir. 1922-ci ildə isə Bakıda Xalq Təhsilinin Bakı Şöbəsinin (XTBŞ) musiqi texnikumu, bir qədər sonra isə Xalq Maarif Komissarlığının musiqi texnikumu təşkil edilir.

Azərbaycanda sistemli professional musiqi təhsilinin yaradılmasında Ü.Hacıbəylinin misilsiz rolu var. O, Azərbaycanda musiqi təhsilinin yaradılması və inkişafı ilə bağlı böyük işlər görmüşdür. Xalq Maarif Komissarlığında, incəsənət üzrə musiqi şöbəsində müdir vəzifəsində çalışan Ü.Hacıbəyli məhz bu məsələ ilə bağlı məruzə hazırlayır. Məruzədə Azərbaycanda musiqi təhsilinin yaradılması və inkişafı ilə bağlı təkliflər irəli sürülür, Konservatoriya layihəsi açıqlanır. Ü.Hacıbəyli yazıda qeyd edir: “Xüsusi musiqi təhsil işinin əsas məqsədi müxtəlif ixtisaslar üzrə musiqiçilərin, yəni solist instrumentalistlərin, orkestr musiqiçilərinin, musiqi müəllimlərinin, opera müğənnilərinin, bəstəkarların hazırlanıb hər il buraxılmasından ibarətdir” [1, s. 25].

Ü.Hacıbəyli mövcud şəraitdə musiqi sənətinin inkişaf etdirilməsi üçün respublikada yaradılacaq professional musiqi təhsilinin proqramını hazırlayır. Proqram Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən qəbul edilir və 1921-ci il, 21 avqustda, “Kommunist” qəzetinin 194-cü nömrəsində Xalq Komissarları Sovetinin 65 sayılı “Dekret”i dərc olunur. Dərc olunmuş “Dekret”də qısa zaman çərçivəsində Azər-

baycan Dövlət Musiqi Akademiyasının təşkili, mövcud olan musiqi məktəblərinin iki pilləli (ibtidai və orta), Akademiyaya hazırlıq xarakterli musiqi təhsil müəssisələrinə çevrilməsi kimi qərarlar özünə yer alır.

Ü.Hacıbəyli respublikadakı musiqi təhsili sahəsindəki proqram xarakterli estetik baxışlarını “Vəzifəyi-musiqiyyəməizə aid məsələlər” adlı məqaləsində ifadə edir. Bəstəkarın müəyyənləşdirdiyi əsas məsələlərdən biri “Azərbaycanda yaşayan ümumxalq mərifəti musiqiyyədən hissəbərdar olub zövqlərinə tərbiyə vermək üçün hər bir yerdə xüsusi və ümumi musiqi məktəbləri açılması işlərinə tərəqqi vermək” idi [7, s. 200].

Azərbaycan musiqisinin klassiki yazırdı ki, “ümumi musiqi sənəti tərəqqi taparsa, bizim də xalq özündə musiqiyə olan bütün istedadını aləmə göstərməyə qadir olar. Bizlərdən də kompozitorlar, pianistlər, artistlər əmələ gəlməklə biz də öz mədəniyyət borcumuzu insaniyyət bazarına çıxara bilərik”. Daha sonra o, qeyd edirdi: “Ümumi musiqi sənətini öyrənərsək, öz milli musiqimizin tərəqqisinə böyük-böyük xidmətlər etmiş oluruq, əks surətdə, yəni musiqi elmindən bixəbər qalarsaq, öz musiqimizi bir qədər dəxi irəli apara bilmərik”. Nəhayət, Ü.Hacıbəyli fikrini belə ifadə edir: “Xülasə, bu yazdıqlarımızı dürüst mülahizə edərsək, ümumi musiqi sənəti təliminin Azərbaycan türkləri arasında nə qədər lazım və vacib olduğunu iqrar edərək” [7, s. 201-202].

Nəhayət, 1921-ci il oktyabrın 15-də Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında dərs ili başlayır. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycanda professional musiqi kadrlarının uğurlu yetişdirilmə prosesində rus klassik musiqi pedaqogikasının ən yaxşı ənənələri ilə tərbiyələnməmiş böyük rus musiqiçilər dəstəsinin fəal təsiri olmuşdur. Rəhbər təşkilatlar respublikada müəllim kadrların seçilməsi işinə böyük diqqətlə yanaşırdılar. Konservatoriyaya işləməyə yalnız Rus Musiqi Cəmiyyətinin Bakı şöbəsində, sonra isə Xalq Konservatoriyasında çalışan məşhur musiqiçilər deyil, Moskva, Peterburq, Saratov və digər şəhərlərdən görkəmli müəllimlər də dəvət olunurdu.

Azərbaycan ilə öz pedaqoji fəaliyyətini qısa bir dövr ərzində bağlamış bir sıra bəstəkar, nəzəriyyəçi, ifaçıların əvəzsiz xidməti qeyd edilməlidir. Həmin nəzəriyyəçilər B.V.Karagışev, L.Y.Ab, L.M.Rudolf, N.S.Çumakov, violin ifaçıları S.L.Bretanitski, B.V.Moribel, müğənnilər N.İ.Speranski, M.A.Kolotova, K.L.Knijnikov, xormeyster Y.A.Qrossman idi. Milli musiqi kadrlarının formalaşmasında violonçel ifaçıları L.V.Rostropoviç, A.S.Şvarts, violin ifaçıları Y.İ.Eydlin, A.A.Qrossman, pianoçu G.G.Şaroyev yaxından iştirak edirdilər. Sonra bu şərəfli estafeti bəstəkar B.İ.Zeydman, pianoçu M.R.Brenner, nəzəriyyəçilərdən E.M.Nikomarova, Q.Z.Burşteyn və başqaları davam etdirir.

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının ilk rektoru Moskva Konservatoriyasının yetirməsi M.L.Presman olmuş və o, 1921-1923-cü illərdə yeni yaradılmış təhsil müəssisəsinə rəhbərlik etmişdir. N.S.Zverev və V.İ.Safonovun tələbəsi

olan M.L.Presman öz müəllimləri tərəfindən aşılınmış musiqi təhsili sahəsindəki yüksək ənənələri fəaliyyəti dövründə layiqincə tətbiq etmişdir. 1923-1924-cü illərdə isə Azərbaycan Konservatoriyasına digər tanınmış pianoçu, Peterburq Konservatoriyasının məzunu, professor İ.S.Aysberq rəhbərlik edir. O, Azərbaycanda musiqi təhsilinin inkişafını, nəinki, fortepiano sinfinin müəllimi, həmçinin bir sıra tədris-metodik vəsaitlərin müəllifi kimi zənginləşdirir. Tədris işləri üzrə rektor köməkçisi vəzifəsinə isə rus bəstəkarı S.İ.Taneyevin tələbəsi olmuş nəzəriyyəçi və bəstəkar B.V.Karagiçev dəvət edilir. Bir qədər sonra isə Konservatoriyaya prorektor vəzifəsinə Ü.Hacıbəyli təyin olunur.

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının yarandığı ilk illərdə beş şöbə fəaliyyətə başlayır. Bunlar fortepiano, vokal, instrumental (bura violonçel, kontrabas, fleyta, qoboy, klarnet, faqot, trombon sinifləri), nəzəriyyə-bəstəkarlıq və milli alətlərdə ifanın tədrisi ilə bağlı olan “Şərq şöbələr”i idi.

Konservatoriyanın fəaliyyətinin ilk dövründə fortepiano şöbəsinə M.L.Presman, daha sonra isə İ.S.Aysberq rəhbərlik edir. Forteplano şöbəsində adı çəkilən pianoçu-müəllimlərlə yanaşı A.A.Aleksandrova, həmçinin M.A.Benua və A.P.Yesipov kimi dahi rus pedaqoqlarının yetirməsi olan G.G.Şaroyev çalışır. 30-cu illərdə fortepiano kafedrasına M.R.Brenner və Q.Q.Neyqauzun tələbəsi olan A.B.Baron dəvət edilir.

Azərbaycanda fortepiano pedaqogikasının baniləri məhz G.G.Şaroyev və M.R.Brenner, həmçinin ilk professional azərbaycanlı pianoçularından olan K.Səfərəliyeva olmuşdur. Onlar gənclərə qayğı ilə yanaşmış, hər birinin qabiliyyətinə fərdi münasibət göstərmiş, öz peşə sirlərini daim tələbələrlə bölüşmüş və məhz bunun sayəsində Azərbaycanda böyük ifaçılar dəstəsi yetişdirmişlər. Bu dəstəyə daxil olan hər bir musiqiçi çalışdığı tədris ocağında müəllimləri tərəfindən aşılınmış bilikləri təlim və tədris prosesində bacarıqla tətbiq etmiş, həmin ənənələri ləyaqətlə qoruyaraq davam etdirmişlər.

Sonrakı onillikdə isə konsertmeyster və müşayiət sinfinin yaradılması ilə bağlı V.M.Kozlov, fortepianoda çalmağın təlimi metodikası sinfinin, istehsalat təcrübəsinin təşkili ilə əlaqədar L.N.Yeçorova və R.İ.Siroviç kimi rus fortepiano pedaqogikasının görkəmli nümayəndələri Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına dəvət edilir.

Azərbaycan Konservatoriyasında iyirminci illərdə nəzəriyyə-bəstəkarlıq şöbəsinin rəhbəri, rus bəstəkarlıq məktəbinin ən görkəmli nümayəndəsi, yüksək erudisiyalı musiqi nəzəriyyəçisi və bəstəkar, respublikada ilk bəstəkar kadrları yetişdirən B.V.Karagiçev olmuşdur. 1920-ci illərin sonu 1930-cu illərin əvvəllərində Azərbaycan Konservatoriyasını B.V.Karagiçevin nəzəriyyə-bəstəkarlıq sinfi üzrə A.Zeynallı, N.Karnitskaya, A.Refatov, Z.Burşteyn bitirir.

V.B.Karagiçevlə yanaşı, həmin şöbədə bir sıra nəzəri fənləri tədris edən, Peterburqun təhsil ocaqlarında yetişib püxtələnmiş L.E.Ab, M.E.Popov, M.İ.Çernyaxovski, S.İ.Berolski kimi pedaqoqların adları çəkilməlidir.

Musiqişünas kadrlarının tərbiyəsində otuzuncu illərdən başlayaraq professor L.M.Rudolf və N.S.Çumakovun fəaliyyəti çox məhsuldar idi. Tarix-nəzəriyyə kafedrasında böyük əməyi olan, musiqi tarixi üzrə bir neçə nəsil mütəxəssis yetişdirən D.X.Danilovu qeyd etmək lazımdır. “Musiqi tarixi fənlərinin həm ümumi, həm də ixtisas kurslarında tədrisinin təşkili məhz D.X.Danilova məxsusdur” [1, s. 72].

İyirminci illərdə orkestr şöbəsinin təşəkkülü istedadlı violinoçu S.L.Bretanitskiyə məxsusdur. O, Leypsiq konservatoriyasının professoru, məşhur çex violinosu və pedaqoqu, bəstəkar Hans Sitt, həmçinin, rus violonçel məktəbinin yaradıcısı və Peterburq Konservatoriyasının müəllimi L.S.Auerin tələbəsi olmuşdur. S.L.Bretanitski “Ü.Hacıbəyov tərəfindən işlənmiş not sistemi ilə kamançada dərs keçən ilk müəllim idi” [1, s. 30]. Azərbaycan Konservatoriyasında həmin illərdə simli alətlər sinfində violin ifaçısı Y.İ.Eydlin, violonçel ifaçılarından Q.Q.Okorokov, L.V.Rostropoviç, Z.S.Qonçarov, həmçinin kontrabas ifaçısı Q.Q.Solodçenko dərs deyirdi. Konservatoriyadakı təhsilin ilk iki pilləsində dərs deyən müəllim – violinoçu M.İ.Palsev, B.V.Moribel və N.İ.Simberovun xidməti az deyildi.

1920-ci illərdə nəfəs alətləri sinfində valtornadan S.İ.Berolski, qoboy üzrə Q.K.Popovitski və V.A.Knyazkov dərs deyirdi. Klarnet ifaçılarından İ.A.Fedoroviç və Mixaylov, truba üzrə A.P.Kolpinski, faqotdan isə F.V.Çernıx kimi istedadlı musiqiçilər şöbədə ixtisas dərsləri aparırdılar.

1930-cu illərdə orkestr fakültəsi iki - simli və nəfəs alətləri kafedrasına bölündü. Yuxarıda adları çəkilən tanınmış müəllimlərlə yanaşı, orkestr fakültəsində S.L.Şak, Azərbaycan Konservatoriyasının məzunu olan M.V.Reytixin (violin) də adları çəkilməlidir. Kamera ansambl sinfini A.S.Şvarts aparırdı. 1939-cu ildə violonçel sinfinə V.S.Anşeleviç, arfa sinfinə isə Y.B.Şleziger dəvət olunurlar. Azərbaycan Konservatoriyasının məzunu M.M. Çudnovski kontrabas sinfində dərs deyir. Nəfəs alətləri kafedrasının fleyta sinfində İ.P.Konoplyov öz pedaqoji fəaliyyətinə başlayır.

1920-ci illərin əvvəllərində vokal şöbəsinin tərkibi peşəkar mütəxəssislərlə seçilirdi. Burada professor N.İ.Speranski, Y.İ.Qorskaya, M.A.Kolotova, A.Drozdov-Polyayev (Bülbülün ilk müəllimi), həmçinin Y.Q.Marşad, İ.N.Panina, V.A.Nikolski çalışırdılar. 1930-cu illərdən solo oxuma sinfində müəllim kimi Bülbül Məmmədov da fəaliyyətə başlayır. Kafedrada təcrübəli müəllimlər olan K.S.İsaçenko, L.N.Balanovskaya, K.L.Knijnikov, R.V.Karve, S.K.Qolskaya da çalışırdı. Opera sinfinə isə Leninqrad məktəbinin nümayəndəsi dirijor A.L.Klibson, həmçinin, istedadlı rejissorlar M.M.Valentinov və A.A.Tuqanov dəvət olunur. 1930-cu illərin sonunda Konservatoriyada opera dirijoru V.M.Traximoviç işləyir.

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası yalnız tədris və tərbiyə ocağı deyildi. Onun nəzdində müxtəlif kollektivlər yaradılırdı. Ü.Hacıbəyli müxtəlif ansambl-

ların, orkestr, xor kollektivinin yaradılmasının zəruriliyini bildirdi. Çünki tələbə-gənclərin həmin kollektivlərdəki fəaliyyəti tədris prosesinin ayrılmaz hissəsi olaraq yüksək səviyyəli peşəkar musiqiçilərin, ifaçıların yetişdirilməsində mühüm rol oynayacaqdı. Belə ki, tələbələrin kollektivlərdəki fəaliyyəti onları musiqiçi kimi püxtələşdirir, dünya və Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin nümunələri ilə tanışlığını təmin edir, eyni zamanda onu musiqi təbliğatçısına çevirir. Elə bunun üçün də instrumental şöbədə fəaliyyət göstərən rus musiqiçilərinin köməkliyi ilə əvvəl simli kvartet və trio, daha sonra isə (1924-cü ildə) yalnız simli alətlərdən ibarət olan tələbə orkestri yaradılır. Sonra o, ən müxtəlif alətlər ilə zənginləşərək böyük simfonik orkestrə çevrilir.

S.L.Bretanitski (birinci violin), N.L.Simberov (ikinci violin), V.V.Adamovski (viola), Z.S.Qonçarov (violonçel) kimi istedadlı musiqiçilərin birliyi sayəsində 1925-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində, şəhərin musiqi həyatında mühüm rol oynayan simli kvartet yaradılır.

Vokal şöbədə təhsil alan tələbələrin vokal-səhnə vərdişlərinin inkişafı ilə əlaqədar opera sinfi elə ilk gündən fəaliyyət göstərirdi. Tələbə-vokalçıların qüvvəsi ilə səhnələşdirilən ən müxtəlif opera əsərləri Azərbaycan Dövlət Opera və Balet teatrında, həmçinin şəhərin digər səhnələrində tamaşaya qoyulurdu. Belə ki, V.A.Mosartın “Fiqaronun toyu” tam şəkildə, “Don Juan”ı və N.Rimski-Korsakovun “May gecəsi” operalarının isə ilk pərdələri tələbə-gənclərin iştirakı ilə nümayiş etdirilir.

1920-ci illərdə Azərbaycanda xor sənətinin yaradılıb inkişaf etdirilməsi müzakirə obyektinə çevrilmiş vacib məsələlərdən biri idi. Ü.Hacıbəyli Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdində çoxsəsli xor kollektivi yaradır. Milli musiqi nümunələrinin təbliğatçısı olan həmin xor bir qədər sonra fəaliyyətini dayandırır. Lakin bununla belə o, milli xor sənətinin gələcək inkişafında önəmli rol oynayır.

Vaxtilə müqəddəs təhsil ocağının yaranması prosesində canını fəda edən Üzeyir bəy çox böyük çətinliklərlə üzləşirdi. Rusiyadan musiqiçilərin dəvəti, onların Bakıda yerləşdirilməsi, gənc kadrların Konservatoriyaya cəlb olunması və s. kimi məsələlər çox çətinliklə həyata keçirilirdi. Bütün bunlara baxmayaraq Üzeyir bəy öz əqidəsindən dönmürdü və ali musiqi təhsil ocağını müsəlman Şərqiində yaratmağı qarşısına məqsəd kimi qoymuşdur. Odur ki, o, məqsədinə doğru iri addımlarla irəliləyirdi, maneələrə qarşı güclü iradə nümayiş etdirirdi. Bəlkə də qarşısında duran çətinliklər onu bu yolda daha inamla, inadla irəliləməsinə təkan verirdi.

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə hasil olur ki, Azərbaycanda müasir musiqi təhsili sisteminin yaranmasında rus akademik musiqi tədrisi məktəbinin müstəsna rolu olmuşdur. Azərbaycanda işləməyə dəvət almış bir çox peşəkar musiqiçilər (əksəriyyəti yəhudi əsilli) milli musiqiçi kadrların tərbiyəsində böyük rol oynamış, möhkəm ifaçılıq, nəzəri və bəstəkarlıq, o cümlədən pedaqoji əhəmətlərin yaranmasında fəal iştirak etmişlər.

ƏDƏBİYYAT:**Rus dilində**

1. Абасова Э.Г.; Данилов Д.Х.; Карагичева Л.В.; Сафаралиева К. Азербайджанская Государственная Консерватория имени Узеира Гаджибекова (1921-1971). Б.: Азернешр, 1972, 214 с.
2. Асафьев Б. О чужих странах и людях. Избранные труды: В 5-и т. Т.4, М.: АН СССР, 1955, с. 122-143
3. Маилова А. Становление и развитие музыкально-исполнительского творчества К.К. Сафаралиевой. Б.: Адильоглы, 2003, 464 с.
4. Пазычева И.В. Азербайджанская музыка в системе русского ориентального стиля XIX и начала XX веков /Сборник докладов IV бакинского Международного Симпозиума «Азербайджан в многовековых культурных взаимосвязях». Б.: Насир. 1999, с. 173-176.
5. Сеидов Т.А. Азербайджанская фортепианная культура XX века – педагогика, исполнительство и композиторское творчество. Б.: Азернешр, 2006, 272 с.
6. Соколова Т.И. У истоков русского ориентализма // Вопросы музыковедения. Т.3, М.: Музгиз, 1960, с. 459-486
7. Nəcəbəyov Ü.Ə. Vəzifəyi-musiqiyuəməzə aid məsələlər // Əsərləri: 10 cildə II c., B.: Az. SSR EA nəşriyyatı, 1965, s. 199-203.
8. Исмаил-заде Н. Деятельность известного российского дирижёра М.Черняховского в Баку в начале XX века. // “Konservatoriya” jurnalı 2017-1(35). URL:<http://konservatoriya.az/?p=2403>
9. Hüseynova C. İmperator Rus Musiqi Cəmiyyəti Bakı şöbəsinin tədris strukturu. // “Konservatoriya” jurnalı 2016-3. URL:<http://konservatoriya.az/?p=1856>

Ирада ГУСЕЙНОВА

Доктор философии по искусствоведению,
Старший преподаватель АМК

**РОЛЬ РУССКОЙ ПЕДАГОГИКИ В СТАНОВЛЕНИИ
МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В НАЧАЛЕ XX
ВЕКА**

***Резюме:** Представленная статья посвящена столетию Бакинской Музыкальной Академии. В статье раскрывается роль русской педагогики в становлении азербайджанского музыкального образования, ее неоценимый вклад в подготовке местных кадров. В то же время в работе рассматривается история азербайджано-русских музыкальных и культурных связей, которые стали почвой для создания высшего музыкального учебного заведения в республике, имеющего большое историческое значение.*

***Ключевые слова:** Азербайджано-русские музыкально-культурные связи, русская педагогика, русские исполнители, Азербайджанская Государственная Консерватория*

Irada HUSEYNOVA
Doctor of Philosophy in Art,
Senior Lecturer of ANC

**THE ROLE OF THE RUSSIAN PEDAGOGY IN THE FORMATION OF
AZERBAIJAN MUSIC EDUCATION AT THE BEGINNING OF THE XX
CENTURY**

***Summary:** This article was dedicated to Baku Music Academy's 100th anniversary. In this article talks how Russian pedagogy impacted the formation of Azerbaijan music education, improving personnel and providing a much bigger service for everyone. At the same time, it is also looking at the great historical work which is based on the musical and cultural connection between Azerbaijan and Russia. It emphasizes the causes of creating this connection, their efficiency, and benefits.*

***Keywords:** musical and cultural connection between Azerbaijan and Russia, Russian pedagogy, Russian performers, Azerbaijan State Conservatory*

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Lalə Hüseynova
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Fazilə Nəbiyeva